

Egy építész lap tervezete 1848-ból. Sokadik próbálkozásképpen, 2009-ben sikerült megindulnia, megszerveződnie az Országos Széchényi Könyvtár Tudományos Igazgatósága felügyelete alatt a Sajtótörténeti Osztálynak¹ – mely sajnos kényszerűen rövid életűnek bizonyult. Az alapok lerakását követően, a feladatok átgondolásával, a kis létszámú osztályban remény csillant fel a régóta elhanyagolt retrospektív periodika kutatásra és szisztematikus bibliográfiai feltárára, amelynek során adott korszakba eső sajtótermékek adatait dolgoztuk fel és készítettük elő, vittük adatbázisba. 2012-ben azonban – létszámleépítésre hivatkozva – megszűnésre kényszerült az Osztály, részeredményei többnyire azóta is torzóban várják sorsuk jobbra fordulását. E rövid idő alatt végzett munkánk során is többször botlottunk olyan témákba, adatokba, amelyek a megszokottól eltérő feltárást, kutatást igényeltek, és egy egységes adatbázisba nem vihetők fel, azonban sajtó- és művelődéstörténetünk egy-egy fontos vagy érdekes szeletét képezhetik. Ilyen esetekben az annotáció elkerülhetetlennek bizonyult, a periodikákat minden esetben kézbe kellett vennünk, és azokat tüzetesen tanulmányoznunk. Az alábbiakban egy ilyen „mellékkutatás” eredményére kívánom a figyelmet felhívni.

*

1848-ban Glembay Károly, az Országos Iparegylet rajz- és építész tanára több lapban és több alkalommal is hirdetést tett közzé, melyben előfizetőket toboroz egy új lap számára, amely július 1-jén indulna *Ipar és Művészet* címen, majd a későbbi hirdetésekből már szeptember 1-jei indulással ugyanez a lap *Magyar Építész* néven jelenik meg. Amint a hirdetések tartalmi ismertetőiből kitűnik, elsősorban műszaki, és azon belül is főként építészeti tárgyakkal foglalkozott volna.

Az első önálló műszaki lapunk² alig egy évtizeddel korábban, 1838-ban jelent meg Egerben, Joó Jánosnak a szerkesztésében, aki az egri Liceum építészet és rajzolás tan tanára volt. Az általa féléven át kiadott *Hétlapok: műtudomány' és egyéb hasznos ismeretek terjesztésére* (1838) címen megjelenő lap a kevés előfizető miatt volt kénytelen megszűnni. E lap csak igen kis számban közölt cikkeket, írásokat, rajzokat, illetve metszeteket az építészet területéről. Ezek jellemzően az ipar és főként a kisipar köréből kerültek ki, és ez a tendencia megmaradt a hét évvel későbbi újrainduláskor is, amikor *Egri Hétlap* (1846–1847) címmel jelentkezett az orgánum, *Ipar, kereskedés és egyéb helybéli 's közel vidéki érdekek előmozdítására* alcímmel. Azonban e lap hét hónap után ismételen megszűnni kényszerült. Hasonlóan rövid életűnek bizonyult a *Műipar* (1841) című lapunk is, ami a *Magyar Gazdasági Egyesület* ismeretterjesztő szakosztálya felügyelete alatt jelent meg Kacs Kovics Lajos és Török János szerkesztésében, és elsősorban a mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparágakat támogatta. Ebben az időszakban több olyan lap is napvilágot látott, amelyben műszaki tárgyú szakcikkek is közreadtak, de tematikájuk nem kifejezetten erre irányult, így pl.: *Kémlő* (1836–1837), *Ismertető* (1836–1841), *Hétlap* (1845–1848) (utóbbi az Országos Iparegylet lapja volt, amely *Encyclopaedicus tartalmú folyóirat különös tekintettel a közgazdaságra, műiparra és kereskedelemre* alcímmel jelent meg). 1846-ban természettudományos lapként indult Kolozsvárott a *Természettudományi Lap*, amely 1848 júliusától *Ipar és természetbarát* címen jelentkezett, ez azonban szintén inkább a mezőgazdaság területéről, vagy ahhoz kapcsolódóan vette cikkeit. E korszakban több természettudományi, illetve műiparral kapcsolatos lapra kértek – és kaptak – engedélyt, ám a legtöbbjük előfizetők hiányában el sem tudott indulni. Kevés olyan szaklap van a magyar sajtó e korai – 1849 előtti – történetében, amely kifejezetten a műszaki, illetve a mérnöki tudományokat állította volna érdeklődése középpontjába. Ezért is figyelemreméltó Glembay Károly kezdeményezése, amely elsősorban az építészet területére összpontosított volna.

¹ Későbbi nevén, 2010-től Sajtótörténeti Kutatások Osztálya.

² A korai műszaki periodikákról írt összefoglaló ismertetést l. TURÁNYI Kornél, *Az első műszaki és ipari szakfolyóiratok Magyarországon, Megvalósult és meghiúsult lapkezdeményezések = Magyar Könyvszemle*, 1967, 255–258. – Glembay tervezetéről nincs szó ebben a munkában!

Sajnos Glembay lapjáról hosszú kutakodás után mindössze annyi mondható el bizonyosan, hogy soha nem jelent meg! A korabeli lapokból, reklámanyagokból megismerhetjük annak programtervezetét, kiadási jellemzőit, és sok más vele kapcsolatos információ is kiolvasható, továbbá a korábban különböző helyeken nyomtatásban közreadott, e laptervezettel kapcsolatos tévedések, félreértelmességek is könnyedén cáfolhatók. Így, többek között Busa Margit sajtóbibliográfiájában³ e lapcímeke úgy jelentek meg, mint az ebben az időben Berde Áron szerkesztésében, Kolozsvárott megjelent *Ipar és természetbarát* című lap tervezett címei. Azonban a két lap címének első tagján kívül más azonosság vagy kapcsolat egyáltalán nem mutatható ki.

Glembay Károly 1845 körül lett Budán az Országos Iparegyletnél a rajz- és építészet tanára, s már a következő évben az Iparegylet lapjában, a *Hetilapban* fölszólalt a hazai építészet ügyében, melyet évenként újabb megnyilvánulások követtek. Ezekben – igaz kezdetben csak lábjegyzetekben – következetesen javasolta külföldi mintára egy magyar mérnök-építész társulat megalakítását. Az 1848-as márciusi események őt is megérintették, és fokozatosan más szervezeti formák is megjelentek az általa közreadott, összefogásra ösztönző elképzelésekben. Így az áprilisi törvények elfogadásának napján a *Hetilapban* egy építészeti academia megalapítására tett felhívást:

„...Miután pedig a nemzet boldogságának és nagyságának alapköve szellemileg letéetett – tételesség le anyagilag is. Emeljünk tehát ennek egyik tényezőjéül egy építészeti academiát, melyben kimerítőleg adassék és tanitassék az építészet tudománya, neveljünk magyar építészeket is, ne kölcsönözzük többé azokat a külföldtől. – Ezt kívánja tőlünk sőt parancsolja a korszellem, a magyar építészet anyala így kiállt hozzánk: Most vagy soha!”⁴

Egy héttel később két felhívást, illetve kérelmet is közzétett ugyanitt. Az elsőben⁵ az Iparegyesület építész-rajz-tanodai ifjúsága nevében egy Klauzál Gáborhoz, az első felelős magyar kormány földművelés-, ipar- és kereskedelem miniszteréhez benyújtott kérelmet ismertetett, amelyben kérték a céhek felszámolását, az iparos, a segéd és a mester közötti viszony szabályozását, stb.⁶ Ugyanebben a számban – aláírás nélkül – megjelent egy másik felhívás⁷ is, amely egyértelműen Glembay nézeteit tükrözi. Ebben a már konkrét javaslatban kezdeményezte egy mérnöki és építészeti egyesület létrehozását,⁸ – majd két évtizeddel korábban, mint ahogy az megvalósult (!):

³ L. *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849, A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent valamint hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*, I/1, Gyűjt és összeáll. Busa Margit, Budapest, OSZK, 1986, 117. (Ipar és Művészet), ill. 154. (Magyar Építész)

⁴ GL. K. [GLEMBAY Károly], *Tegyünk a hazai építészetért is valamit = Hetilap*, 1848, 29. sz. (ápr. 11.), 449.

⁵ G. [GLEMBAY Károly], *Az iparosok kérelme = Hetilap*, 1848, 31. sz., (ápr. 18.) 485–486.

⁶ Ezt az 1960-as évek munkásmozgalmi történetírásának ’elit csapata’ a magyar munkásmozgalmi törekvések egyik előhírnökeként értékelte. L. erről bővebben: ERNYI, Tibor, KEMENY, Gabor, *Revendications ouvrières et presse progressiste 1848–1849 = La presse ouvrière 1819–1850 Études Godechot*, Paris, Jacques, 1966, Société d’Histoire de la Révolution de 1848 (Bibliothèque de la Révolution de 1848) 299–312.

⁷ GLEMBAY Károly, *Fölszólítás a két magyar hon minden mérnökei építészeti, és számtantanárhoz = Hetilap*, 1848, 31. sz. (ápr. 18.), 485–487.

⁸ Sajnos erről az Iparegyesület különféle történeti feldolgozásaiban nem esik említés, és a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet megalakulásának előzményeként sincsen számon tartva, így az Egylet történetének előzményeit feldolgozó Lósy-Schmidt Ede sem foglalkozott vele.

„...tisztelt ügybarátink! Fogjunk kezét mi is, kik a műi tudományok mezején foglalkozunk, egyesítsük minden erőnket egy oly munka megkezdésére, mely idővel bő sikert hozhat hazánknak, mely most mint vetett mag talán már néhány évtizedtől mulva izmos terebélyé növekedhet a jelen kecsegtető körülmények üdvös befolyása alatt.

Midőn többen az egyesülés eszméjétől áthatva, s bízva korunk szellemébe, szózatunk emeljük hozzátok honunk szakfőfői egyesülésre szólítandók föl titeket; megvagyunk győződve: hogy jelenünk a sok szerencsés körülmények összetalálkoztával, midőn Budapesten a mérnöki szak bármelyikében annyi jeles tehetség összpontosul, a legalkalmasabb idő arra, hogy olly tényezőket összehozzunk egy nagy létesítésére.

Egyesüljünk tehát! de mire? szóljon programunk!

Alakítsunk egy társulatot Budapesten, melynek célja leendjen minden mérnöki szakba eső úgy elméleti, mint gyakorlati tudományokból bizonyos sorozat tartása mellett felolvasásokat hozni létre, rajzokkal és mintákkal kísérve azokat, hogy érthetőbbekké és világosabbá téssezenek; melyek, hogy zárt körünkben ki szakértőinkhez is eljuthassanak, miután saját kebelünkben szavazat többséggel elválasztott műbírók által megvizsgáltattak és jóknak találtattak, téssezenek közhasznúakká kinyomtatván valamely hirdetőben, például a *Hetilapban* addig is, míg egy-letünk saját közlönnel bírand. (...)

Tisztelt honfiak, szakársak! Egy eszmét pendíték meg, rajtatok állt az életbe léptetni! Tekintsétek az ügy szentségét nyujtsátok jobbaitokat, egyesüljünk!! az idő meghozza a sikert, fényt árasztand ez is honunkra, s becsületést úgy külföldön, mint ben honunkban e tisztos műegyletre!!”

A tervezet az egyesületnek a lehetséges célját és programját is megadta, melyet elképzelése szerint tárgyalásra és szavazásra is kell bocsátani. E szerint:

„Az egylet célja a műi tudományok eszmecseréjének előmozdítása, az általános mér-, és szám-tan minden szakába vágó ismeretek, legyenek azok elméletiek, vagy gyakorlatiak, terjesztése (...) az egylet körében...”

Ebben a feladatban a sajtónak is kitüntetett figyelmet szánt, és nem csak az *Iparegylet* lapjában, a *Hetilapban*, hanem lehetőség szerint egy új egyleti lapban is. Erről a program második pontja tájékoztat:

„Az egylet szerkesztősége alatt egy műi lap is megjelenend, mely mint a társulat működésének időnkénti közlönye, a külső tagokat vagy illetőleg előfizetőket [sic.] a társulat körében előfordult érdekesebb tárgyakról értesítse.”⁹

Glembay kiáltványa a könyvkiadást is a programjába vette:

„Az egylet a szükséges műi kézikönyvek szerkesztését, azoknak a kor igényeihez képesti kijavítását eszközölni, millyenek lennének például: az országos mérték- és súlyrendszer kézi könyve, szám-, és mértani szótár, – műi encyclopaediák – iskolai, és tisztai számozási kézi könyvek, stb.”¹⁰

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Uo.*

Azonban az említett egylet megalakulására, annak reklámozására a *Hetilap* keretein belül már nem nyílt lehetőség. Az újonnan alakult kormány belügyminisztere, Szemere Bertalan a *Hetilap* főszerkesztőjét, Fényes Eleket bízta meg az Országos Statisztikai Hivatal szervezésével, ezért április 28-án – azaz a fentebbi cikk megjelenése után két számmal – ő elkészítette a lapot, és a cenzúra eltörlésével átalakult lapkiadási törvények miatt bejelentette a *Hetilap* megszűnését is.

„A cenzúrával együtt az iparegyesületnek lapkiadhatási szándéka megszűnván; továbbá átalakulásunk által föltételezett bokrosabb foglalkozásaim miatt a szerkesztőségről lemondani kényszerülvén: a *Hetilap* e jelen számmal megszűnt...”¹¹

Az előfizetők az előfizetés végéig e lap helyett a *Márctzius tizentödike* című lapot kapták, azonban ebben nem sok szó esett az Iparegyesület tevékenységéről, és egyáltalán nem szerepelt benne Glembay kezdeményezése.

Mindeközben már az Iparegyesület gyűléseinek elnöke, Baththyány Lajos sem elnökölhett, mivel ez a pozíció a miniszterelnöki tisztségével jogilag összeférhetetlen volt. Helyette különféle megoldásokkal próbálkoztak. De 1848 áprilisától maga az Országos Iparegyesület is egyre kisebb intenzitással üzemelt, s a szabadságharc, majd az azt követő megtorlások erőteljesen csökkentették erejét, fejlődése megtorpant és tetszhalott állapotba esett, míg végül 1850-ben feloszlatták.

Az Iparegyesület lapjának megszűnésével Glembay azonban a tervét nem adta fel. Ugyan nincs jelenleg konkrét információnk arról, hogy tovább szorgalmazta volna az egylet létrejöttét, de okkal feltételezhetjük, hogy az általa tervezett lapban kívánta volna azt továbbra is propagálni.

Az OSZK törzsgyűjteményében található *Hetilap* példányok között az egyiknél,¹² a legutolsó számhoz bekötve, fennmaradt a legelső előfizetési felszólítás az *Ipar és művészet* című lapra – amely meglepő módon május 1-jére van datálva. (Tehát néhány nappal a lap megszűnése után kerülhetett csak nyomdába és nem is abba, ahol a *Hetilap* utolsó számait nyomták.¹³ Az OSZK-ban őrzött példány kollacionálójá azonban dicséretesen meglátta a kapcsolatot!). Ebben a leendő lap indítási okain túl megkapjuk, hogy általánosságban a lap mit kívánt megjelentetni és milyen tartalmi felosztásban. Az alábbi hirdetések alapján egyértelmű, hogy részben az Iparegyesület lapját is hivatott lett volna helyettesíteni, de elsősorban elméleti kérdésekkel foglalkozva:

„Felhívás az „Ipar és Művészet” című lap iránt.

Sajnosan kell az egész művelt világ előtt felmutatnunk azon gyöngeségünket, minélfogva nálunk eddigelő sajtóban az ipar és művészet kellőleg szorosán képviselve nem volt, vagy ha volt is, az illetők nem kellő buzgósággal ölelvén szívükhöz az ügy érdekeit, hanyagul, sokszor a legszebb kezdeményeket is megbukni hagyták.

Igy elszomorodott szívvél értettük a „*Hetilap*” megszűnését, pedig épen e lap hivatva lett volna fejlődő hazai ipar és művészetünk képviselésére. Ez baleset mostani viszonyainkban, – okát e balesetnek feszegetni sem akartunk, sem feladatunk. (...)

Világos céllal s tiszta szándokkal keblünkben, szövetkeztünk tehát, mint az ipar és művészet hő barátai s évek óta tettel, szóval és írással bajnokai, e töretlen pályán haladóknak egyesült erővel lapunkban kalauzt nyújtani, mely őket hajnalodás homályaiban bizton vezesse, a most ébredőket

¹¹ FÉNYES Elek, *Szerkesztői jelentés = Hetilap*, 1848, 33. sz. (ápr. 23.), 513–514.

¹² OSZK: H 32. 112 jelzetű periodika

¹³ A *Hetilap* indulásától kezdve Beimel József nyomdájában készült, azonban 1848 áprilisában – azaz az utolsó számok – már Lukács László nyomdájából jöttek ki. Glembay a felhívását Beimelnél nyomatta.

serkentse, utasítsa; az önbecséret s elmélkedés ösztönét, valamint a szép és jó iránti hajlamot bennök ébressze, termékenyítse; műtanilag – és a mennyiben szükséges leend, erkölcsileg is képezze őket. Akarunk s iparkodni fogunk, hogy illetén kalauz legyen az „Ipar és Művészet.”

Lapunknak két fő része lesz: 1) elméleti, az ipar és művészet általános köréből, különféle tervek és rajzok kíséretében.

2) Gyakorlati s név szerint: a) belföldi haladás, mely édes hazánk s b) külföldi mozgalom, mely az idegen nemzetek lépéseit, működését s haladását az ipartéren fogja gondos figyelemmel kísérni.”

Meg fog jelenni lapunk másfél íven hetenkint egyszer minden szombaton (...) A lap megindul július elején...”¹⁴

Pár héttel később, a cenzúra eltörlése után alakult *Reform* című napilapban – 1848 májusában (a lapfejen: Tavaszutó’ 18-án) – jelentetett meg egy lényegesen rövidebb előfizetési felszólítását, amely azonban konkrétabb adatot is közölt a leendő lap első számával kapcsolatosan:

„Ipar és Művészet

Minden héten egyszer (szombaton) másfél íven, tervek és rajzok’ kíséretében megjelenő folyóirat, szerkesztik:

Glembai Károly és Birányi Ákos.

Előfizetési ára egy évre 12 ft, félévre 6 ft, egy negyedévre 3 ft pp. házhoz-küldéssel; vidékre egész évre 14, félévre 7 ft pp. Előfizethetni az iparegyesület’ szállásán (szabadsajtó-utca Ilkey-ház, első emeletén) és minden postahivataloknál.

A lap megindul július elején.

Az első számmal megjelenendő rajz a nemzeti muzeum terveit adandja az intézet történetével; aztán következendnek különféle iparos s művészeti rajzokkal felváltva :

Pest köz- és jelesb magán-épületeinek tervei, stb.

A terveket aczélba metszendi Vidéki Károly és fia.

Hazánk’ iparosai, művészei, névszerint mérnökök, építészek, szobrászok, gépészek s mindenféle mérnökök! Nektek s általatok a hazánknek van e lap áldozva pártoljátok azt.”

E hirdetésnek több részletét is érdemes kifejteni. Birányi Ákos neve csak kezdetben szerepelt szerkesztőtársként, a július után megjelent hirdetéseken már egyáltalán nincs feltüntetve. Ő maga mint lapszerkesztő kerülhetett szóba. Kezdetben a *Nemzeti Ujságnál*, majd a *Pesti Hirlapnál* volt segéd. 1844-ben a pozsonyi *Hírnök* szerkesztését vállalta el, majd annak megszűnése, 1845 június után visszakerült Pestre és a *Jelenkor* című lapnál segédkezett. 1848 októberében és novemberében főszerkesztője volt a rövid életű *Köztársasági Lapoknak*.

Vidéki (Kohlmann) Károly a korszak neves metszetkészítője volt, számos periodikában is fennmaradtak alkotásai. Ugyanakkor annak nem lelni egyelőre nyomát, hogy metszetet készített volna a Nemzeti Múzeumról, illetve annak terveiről.¹⁵ Az Ilkey-ház ebben az időben az Iparegyesület szállása volt. A később közreadott hirdetéseken már gyakran szerepel az a sor, hogy „Előfizethetni naponkint az iparegyesület szállásán Újvilág-utca Ilkei-féle házban...”¹⁶

¹⁴ *Felhívás az „Ipar és Művészet” című lap iránt*, Szerk. Glembai Károly és Birányi Ákos Pest, majus 1-én 1848, Nyomatott Beimelnél, 1 lev. (Az OSZK-ban a H 32.112 jelzetű *Hetilap* 1848-as évfolyamának végéhez bekötve.)

¹⁵ L. többek közt: PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története, XVI. Századtól 1850-ig*, Bp., Közoktatásügyi kiadóvállalat, 1951.

¹⁶ Az Ilkey ház az Újvilág utca 635. alatt volt található. Az Újvilág utca a mai V. kerületi Semmelweis utcának felel meg.

Glembay tervezett szaklapja vélhetően elég drágának bizonyult a közönség körében. Összehasonlításul a Vahot Imre által szerkesztett és kiadott, hetenként megjelenő, rendszeresen metszeteket is közlő *Budapesti Divatlap* 1848 decemberében közzétett előfizetési felszólításában a meghatározott díj fél évre „postán 6 pft, helyben 5 pft”¹⁷ volt. Azonban feltehetően nem csak a magas előfizetési költségek, hanem hasonlóan a korszak más műszaki, technikai, stb. lapkezdeményezéséhez, az általánosan alacsony érdeklődés is szerepet játszhatott az előfizetők csekély számában.

A lap a hirdetések alapján hivatalosan még meg sem indulhatott, amikor Nádaskay Lajosnak (?), a *Reform* szerkesztőjének tollából megjelent egy hírlapstatisztika, mely eddig a sajtóbibliográfusok előtt is rejtve volt. Ez a statisztika már júniusban (Nyárelő’ 14-én), „a censura békóinak széttörése és a magyar nemzetélet’ új fordulata óta”¹⁸ vette számba és összegezte a létező lapokat. A magyar nyelvű lapokat osztályozva megkülönböztetett politikai lapokat, néplapokat, szaklapokat és enciklopédikusakat. Ez utóbbiak között, a *Társalkodó*, *Nemzetőr*, *Hazánk*, *Természetbarát*, *Képes újság*, stb. mellett felsorolta az *Ipar és művészet* című lapot is. E felsorolásból is jól látszik, hogy Busa Margit következtetése – miszerint az *Ipar és művészet* az *Ipar és természetbarát* című lapnak lett volna a tervezett címe –, nem állhatja meg a helyét. Ugyanakkor ez a lap tényleg csak tervezett lehetett ebben az időben, mivel az előfizetési felhívásokban is azt olvassuk, hogy július elején várható a megjelenése. Hogy ebbe a statisztikába eleve bekerült, az feltehetőleg annak köszönhető, hogy itt (is) jelent meg hirdetés az *Ipar és művészet* folyóiratról.

Egy, az Iparegyesület volt elnökének, Kossuth Lajosnak a Bajza József által szerkesztett hírlapjában közzétett hirdetés szerint a

„(...) folyóirat július 1-én mellőzhetetlen akadályok miatt meg nem jelenhetvén, ugyanaz lehet a leghamarabb, még e hó folytában megindul s a t. előfizetők ebbéli hátramaradását díszes acélmetszeti műmelléklettel pótolni fogják.”¹⁹

A július második felében és augusztusban itt és másutt²⁰ megjelent hirdetések azonban már arról tájékoztattak, hogy korábban e lap nem tudott megjelenni, de szeptember 1-jén megindul *Magyar Építész* címen. Ezek közül is kitűnik gyakoriságával a már említett *Kossuth Hírlapja*, amely viszonylag nagy, kb. 5000 fős előfizetői táborral²¹ rendelkezett. Ebben augusztus 8-ától²² két-három naponként jelent meg az előfizetői felszólítás a lapra. Glembay mindösszesen tíz hirdetési helyet vásárolt, ám feltehetőleg ez is kevésnek bizonyult a lap indításához szükséges, kellő számú előfizető toborzásához. Azonban az ekkor megjelent hirdetések már több változtatást is hoztak, és magyarázatot próbáltak adni a júliusi megjelenés elmaradására. E szerint az elmaradás okaként egyrészt a szerkesztő súlyos betegsége, másrészt az előfizetők csekély létszáma, míg másutt „technikai okok” is szerepeltek. A cím ekkor változott *Magyar Építésre*. A lapot már nem hetilapként, hanem havilapként ajánlotta a közönség körébe, és az előfizetői árakat is csökkentette, azonban az havilap-hoz képest még így is meglehetősen magas maradt.

Időközben, augusztus 25-én lezajlott az Iparegyesület 1850-ben bekövetkezett feloszlása előtti utolsó teljes közgyűlése. Az igazgatói választmány – amelynek ekkor már Glembay Károly is tagja volt – éves jelentésében az alábbiak hangoztak el:

¹⁷ L. például *Budapesti Divatlap*, 1848, 23. sz. (dec. 10.), 367–368.

¹⁸ [NÁDASKAY Lajos ?], *Hírlapstatisztika = Reform*, 1848, 20. sz., (Nyárelő’ 14.) 160–161.

¹⁹ „*Ipar és művészet*” [hirdetés] = *Kossuth Hírlapja*, 1848. 3. sz. (júl. 4.) 12.

²⁰ Hirdetése jelent meg többek közt a *Budapesti Divatlap*, *Reform*, *Kossuth Hírlapja*, stb. hasábjain.

²¹ Lásd erről: DERSI Tamás: *Sajtótörténet, Petőfi és a szabadságharc sajtója*, *Kézirat*, 1965/66, Magyar Újságírók Országos Szövetsége Újságíró Iskolája. 23.

²² *Figyelmeztetés = Kossuth Hírlapja*, 1848. 33. sz. (aug. 8.) 152.

„Az ismeretterjesztési eszközök között, folyóiratoktól megválni kényszerültünk. Tapasztalván, hogy tisztán technikai tartalmu folyóiratot áldozat nélkül föl nem tarthatunk, – az újabb sajtótörvények értelmében pedig ahhoz, hogy politikai tartalmu folyóiratot adjunk, cautio lévén szüksége, melly némely lehetőségek között veszélyeztetve is lehet, – arra végül, hogy egyesületünk politikai tartalmu lappal veszélyeztesse értékét, most, midőn magyar lap kiadása többé idegen kormány engedélyétől nem függ, semmi szükség nem lévén, a’ Hetilap folytatásával felhagytunk, jobb időkre, midőn t.i. áldozatra is erők lesznek tartva föl, hogy a’ technikának magyar orgánusot alapítsunk.

Az ismeretterjesztés e’ helyett egy más módját volt szerencsénk szép sikerrel ’s még kecsgetőbb jövedelemmel megindítani. Értjük a’ szakosztályi társalgásokat.”²³

Glembay – a fenti választmányi gyűlésnek és a feltételezhetően kevés előfizetőnek is köszönhetően – belátta, hogy az akkori körülmények és anyagi lehetőségek között a tervezett lapját nem tudja elindítani (és főleg megtartani), és feltehetően a lap előkészületei, valamint a hirdetések már így is jelentős pénzt emészthették föl.

Szeptember elsején jelent meg a *Magyar Építésze* az utolsó előfizetési felszólítása. Másnap egy apró hírből ugyanitt tudatta, hogy

a „Magyar Építésze” című folyóirat megjelenése boldogabb időkre halasztatott. Jelen időben nem tollal, de karddal kell szeretett hazánk jólétéért s biztosításáért harcolni...²⁴ s az előfizetők a pénzüket az „eredeti nyugtató előmutatása mellett fölvehetik”²⁵.

Szeptemberben lassan közeledett Jellasics hadserege Budapesthez. A hónap végére tanítványai jelentős része honvédnak állt. Pákozdi után nem sokkal, 1848 októberében a Vallás és Közoktatási Minisztérium kezdeményezte, hogy a pesti egyetem Bölcsészeti Karán november 1-jétől hadi tanfolyam induljon gyalogos-, tüzér- és műszaki tisztek kiképzésére. Ide jelentkezett Glembay Károly más – Czecz János, Vasváry Pál, Hartmann József, stb. – jeles tanárok társaságában, hogy „hadi s erődítési rajz” oktatást tartson. Ezt a munkáját 1848. november 10-én kezdte meg.²⁶ Ám ezt a tanári állását nem sokáig élvezhette, mert az 1848. december 30-án bekövetkezett móri vereség után, 1849. január 2-án a magyar haditanács harc nélkül feladta Budát és Pestet, a várost kiürítették. Az események hatására a tudományegyetem hadi tanfolyama átalakult pesti egyetemi légióvá,²⁷ és Glembay is honvédnak állt.

Bona Gábor szerint²⁸ Glembay a szabadságharc ideje alatt kezdetben a honvéd utászknárnál szolgált őrmesteri rangban, majd 1849. június 30-tól már hadnagyi minőségben. Július közepén Török tábornok honvéd mérnök-kari főparancsnok mellett szolgált Szegeden, majd a 4. utászszázalój kötelekében tette le a fegyvert Borosjenőnél. Bona nem tisztázott adatként említi, hogy Glembay 1867-től „volt századosként (?)” lett a Pestvárosi Honvédegylet tagja.

²³ MOL P 1073/5. cs. 2. tétel 163–164. l. *Jelentés az iparegyesület közgyűléséhez 1848*, Költ, Pesten, aug. 25-én 1848.

²⁴ „Alulírott által a „Magyar Építésze”...” [hirdetés] = *Kossuth Hirlapja*, 1848, 55. sz. (szept. 2.), 254.

²⁵ *Uo.*

²⁶ Ács Tibor, *A tudományegyetem hadi tanfolyama és a pesti egyetemi légió, 1848–1849 = Hadtörténelmi Közlemények*, 2000, 3. sz., 501–540.

²⁷ *Uo.*

²⁸ BONA Gábor, *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*, (Első kötet: A–Gy), Budapest, Heraldika, 1998, 468.

Glembay 1866-ban elsősorban a Csepini régészeti emlékekkel kapcsolatban levelet intézett Rómer Flóris-hoz (aki nem mellel a szabadságharc idején szintén utász-ként szolgált), s ebben röviden önmagáról is ír, eképpen:

„...forradalom előtt az országos-ipar-egyesület körében rajz-építészet tanára valék, hogy és miként működtem e téren reményem főtisztelendőséged előtt tudva léssen csakis a' szomorú következtést akarom itt érinteni – midőn azt mondom – hogy miután tanítványaim mind haza nélkül lettek – én sem maradhattam tétlenül az iskolai falak között – felcsaptam tehát a honvédek sorába, rövid de dicső 1 ½ évi pályafutásom után, – büntetésül a cs. hadsereg közlegényévé soroztattam be, e nehéz helyzetemből ő felsége a császár kegye szabadított fel, haza jövén – idegen lettem azon körben ahol a' tudományok terén egykoron babérokat arattam! – Menekül-nöm kellett Pestről s a' sors lehozott ide Szlavóniába a'hol 1851 év augusztus havától a Csepini uradalomban mint mérnök-építész foglalatokodom; ...”²⁹

1860-ban az Iparegyesület feltámasztását szorgalmazta az *Iparosok Lapjában*,³⁰ öt pontba szedve annak hasznát, külön említve, hogy egy hetilap mily nagy segítséggel és jelentőséggel bírna az iparosok számára a megfelelő információk, újítások stb. vonatkozásában. Sajnos az *Iparosok Lapjának* is ez volt az utolsó száma, a következő már nem jelent meg. Glembay Károly 1867-től, (azaz megalakulásának évétől) a Magyar Történelmi Társulat tagja lett, amelynek működésében – amennyire a fővárostól távol élő személyként módjában állt – megpróbált aktívan részt venni. 1870. május 25-én hunyt el úgy, hogy sem az újra megalakult Iparegyesület (1867), sem az újonnan indult Magyar Mérnök- és Építész Egylet (1867) megalakulásában és működésének elindításában nem vállalt szerepet. Korai kezdeményezése – sikertelensége miatt is – ez idáig teljesen elfeledett volt, de mindenképpen figyelemreméltó, hogy volt egy ember, aki 1848-ban meghallva az idő sürgető szavát, az elsők között próbált cselekedni a magyar mérnök- és építész-társadalom tudományos összefogása érdekében, előkészületeket téve annak megszervezésére, és egy hozzá kapcsolódó lap megindítására.

*

Számos intézménynek, tudomány- és művelődéstörténeti eseménynek voltak mozgatórugói az 1848-as események a magyar sajtó és a műszaki tudományosságunk területén is. A fentiekben arra igyekeztem kitérni, ahogyan egy közelmúltban felbukkant sajtótörténeti adatsor fényt derített az első önálló magyar építészeti szaklapalapításra, és az eddigi ismerteknél (1867) közel két évtizeddel korábban – 1848 áprilisában – kezdeményezett 'Magyar Mérnök- és Építész Egylet' megalakításának kísérletére. Mindezek a korabeli 'Országos Iparegyesület' kebelében jöttek volna létre, annak egy mostanra jobbára elfeledett rajz- és építész tanára – Glembay Károly – kezdeményezésére. A kezdetben *Ipar és Művészet*, majd *Magyar Építész* címen meghirdetett lap ugyan soha nem jelent meg, de a korabeli felhívásokból megismerhetővé vált a tervezett lap belső tartalmi szerkezete, programtervezete, és az első szám tartalmáról is felvilágosítást kapunk.

Keywords: history of press; journal of architecture

PERJAMOSI SÁNDOR

²⁹ OSZK Fond. 32/203. GLEMBAY Károly levele RÓMER Flórisnak 1866. dec. 23.

³⁰ GLEMBAY Károly, *Visszhang az „Iparegyesület” feltámasztása érdekében = Iparosok lapja* 1860. 52. sz. (dec. 25.) p. 410.